

Jak správně postupovat při podezření na znásilnění nebo pohlavní zneužívání

Peter Koliba

Gynekologická ambulance Gynartis, s.r.o., Vřesina (Ostrava)

Abstrakt

Znásilnění a pohlavní zneužívání představují složitý komplex psychologických, etických, zdravotnických a právních problémů. Zdravotníci mají v řešení těchto problémů specifické místo, protože dokumentují známky sexuálního násilí, a tato dokumentace slouží při trestním řízení jako důkaz, přitom musí respektovat zákonné povinnosti o zachování mlčenlivosti a souběžně se nesmí dopustit trestného činu nepřekažení a o neoznámení trestného činu. Článek přináší doporučení pro zdravotníky, jak postupovat.

Klíčová slova: doporučený postup – pohlavní zneužívání – sexuální násilí – znásilnění

How to correctly proceed in cases of suspicions of rape or sexual abuse

Abstract

Rape and sexual abuse involve a complex set of psychological, ethical, health and legal problems. Healthcare professionals have a specific role to play in the process of dealing with these problems as they document the signs of sexual violence and such documentation is used as evidence within criminal proceedings, while they also have to observe the legal obligations of professional secrecy and at the same time may not commit an offence of not stopping criminal behaviour from occurring and of not reporting a criminal offence. The paper brings recommendations for healthcare professionals on how to proceed.

Key Words: guideline – sexual abuse – sexual violence – rape

Úvod

Znásilnění a každé nedobrovolné sexuální násilí jsou velmi závažné negativní situace, které zásadním způsobem zasáhnou do života každé oběti. Vyskytují se ve všech věkových skupinách a společenských vrstvách. Vždy dojde k narušení duševní a tělesné integrity napadené osoby, a tím k ohrožení a popírání svobody druhého člověka. I přes toto obecně negativní vnímání tohoto činu by se měl postup zdravotníků, případně i pedagogů řídit platnou legislativou.

Legislativní rámec

Z právního hlediska můžou být tyto činy posuzovány podle v současné době platného **Trestního zákoníku, který byl vyhlášen ve Sbírce zákonů pod číslem 40/2009 Sb [1]**. Nový trestní zákoník nabyl účinnosti dnem 1. ledna 2010 a současně byl zrušen dřívější československý trestní zákon. Trestní zákoník je základním předpisem trestního práva hmotného. Stanoví, které chování je trestné, a jak za něj bude pachatel potrestán.

V případě **znásilnění a sexuálního násilí** podle článku **Hlava III.**, tj. jde o **trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti**, případně v některých pří-

padech lze tyto trestné činy posuzovat také podle odstavce **Hlava I.**, a to **trestné činy proti životu a zdraví**, pokud tím jinému úmyslně ublíží na zdraví, případně **Hlava IV. – trestné činy proti rodině a dětem**.

Trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti (Hlava III)

Trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti se blíže specifikují jako porušení zákona, posuzovaného jako **znásilnění** podle § 185 trestního zákona, **sexuální nátlak** podle § 186, **pohlavní zneužívání** podle § 187, **soulož mezi příbuznými** podle § 188, **kuplířství** podle § 189, **prostituce ohrožující mravní vývoj dětí** podle § 190, **šíření pornografie** podle § 191, **výroba a jiné nakládání s dětskou pornografií** podle § 192, **zneužití dítěte k výrobě pornografie** podle § 193.

Trestné činy proti rodině a dětem (Hlava IV)

U trestných činů proti rodině a dětem je to hlavně podle § 202 **svádění k pohlavnímu styku**.

Vždy je nutno pamatovat, že podle § 203 platí **bez-trestnost dítěte**. Dítě, které žádá nebo přijme za pohlavní styk, své pohlavní sebeukájení, obnažování nebo

jiné srovnatelné chování, úplatu nebo jinou výhodu či prospěch, není pro takový čin trestné, a to ani podle ustanovení o návodci nebo pomocníkovi.

Zákon o obětech trestných činů

Dne 25. února 2013 byl ve Sbírce zákonů publikován také **zákon číslo 45/2013 Sb o obětech trestných činů [2]**. Tento zákon podstatným způsobem mění i trestní řád a částečně i některé další zákony. Účinnost tohoto zákona ve všech podstatných částech nastává 1. srpna 2013.

Zákon především vymezuje obsah pojmu **oběť trestného činu**. Za oběť se ve smyslu tohoto zákona považuje každá fyzická osoba (tedy nikoliv právnická osoba), které bylo nebo mělo být trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková nebo nemajetková újma nebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil. Zároveň zákon vymezuje zvláštní skupinu tzv. **zvláště zranitelných obětí**, což jsou děti, osoby postižené (fyzicky, mentálně či psychicky), všechny oběti trestného činu obchodování s lidmi a dále oběti trestných činů proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti a trestných činů spojených s násilím či pohrůzkou násilí. Zákon deklaruje také povinnost všech orgánů činných v trestním řízení postupovat při jednání s obětmi citlivě a šetrně a povinnost informovat oběti podrobně o jejich právech, včetně práva na to, aby kontaktní údaje oběti nebyly vedeny v trestním spise, ale aby byly evidovány odděleně tak, aby k nim kromě orgánů činných v trestním řízení neměl přístup nikdo jiný.

Podrobně se této problematice věnuje publikace Kovář P. a kolektiv v publikaci *Sexuální agrese [3]*.

Znásilnění a sexuální násilí – údaje o současné situaci

V České republice (ČR) je oficiálně registrováno jedno až dvě znásilnění denně. Předpokládá se, že znásilnění je oznamováno pouze asi v **8 % případů** (znásilnění, ke kterému došlo v rámci rodinných a partnerských vztahů, je nahlašováno pouze ve **3 % případů**). Se sexuálním násilím se v průběhu svého života setká až **25 % žen a 6–10 % mužů**.

Oficiální statistiky postihují pouze zlomek skutečného výskytu jevů sexuálního násilí. Tyto statistiky je navíc velice obtížně získat. Podle reprezentativních výzkumů sexuálního chování ČR v r. 1998 uvedlo 7,1 % mužů a 10,4 % žen, že bylo ve věku do 15 let sexuálně zneužito dospělou osobou. K plně 1/3 případů došlo intrafamiálně, jenom ve 12 % případů se jednalo o cizí osobu. Většina zneužití probíhá nepenetrativní formou. Podle zprávy Dětského fondu OSN o násilí páchaném na dětech se obětí podobného činu před svými dvacátými narozeninami stalo okolo 120 milionů dívek. Každá třetí žena ve věku mezi 15 a 19 lety, která žila s přítelem či manželem, zažila z jejich strany fyzické, sexuální nebo psychické násilí. Téměř polovina dotázaných žen v této věkové hranici přitom podle studie věří, že násilník má za určitých okolností právo manželku či partnerku uhodit či zbít. Počet znásilnění v ČR je zhruba desetkrát

vyšší, než udávají policejní statistiky. Převládají zažitá představa o tom, že znásilnění probíhá formou přepadení, i když vůbec nejčastější je znásilnění stálým partnerem. Sexuální zneužití bývá často ve známém a relativně bezpečném prostředí. Probíhá pozvolna, opakovaně a soustavně. Oběť se nebrání, protože to většinou neumí. Přes všechny rozdíly jsou dopady nápadně podobné. Ne vždy je sexuální zneužívání dětí blízkými rodinnými příslušníky spojené přímo s fyzickým násilím. Zneužívání dítěte v rodině bývá velmi obtížně prokazatelné. Rizikové faktory vzniku sexuálního zneužívání v rodině většinou bývají: dysfunkčnost rodiny, soužití matky a dítěte s nevlastním otcem, uzavřenost rodiny postrádající sociální síť a špatné partnerské vztahy.

Doporučený postup při podezření na sexuální násilí

Lékaři, zdravotníci, ale také pedagogové se často ocitají v situaci, v níž musí řešit otázku, jak na podobné případy reagovat a jak postupovat. Zde se setkávají dva mnohdy protichůdné aspekty: etika versus právní normy.

Na jedné straně stojí **povinnost zdravotnického pracovníka (nejenom lékaře) zachovávat mlčenlivost** o skutečnostech, o kterých se dozvěděl při výkonu svého povolání. Ta je chápána jako povinnost právní i etická (**Listina základních práv a svobod – čl. 7 a 10 – nedotknutelnost osoby a jejího soukromí, dále Zákon č. 372/2011 Sb o zdravotních službách (povinnost mlčenlivosti §51) [5], Zákon č. 101/2000 Sb o ochraně osobních údajů [1] a Trestní zákoník č. 40/2009 Sb [6]**).

Na druhé straně stojí **§ 367 nepřekážení trestného činu a § 368 neoznámení trestného činu bez odkladu státnímu zástupci nebo policejnímu orgánu** jak ukládá **Trestní zákoník č. 40/2009 Sb**. Trestný čin podle **§ 368 – neoznámení trestného činu** se vztahuje na trestný čin vraždy (§ 140), těžkého ublížení na zdraví (§ 145), mučení a jiného nelidského a krutého zacházení (§ 149), zbavení osobní svobody (§ 170), zneužití dítěte k výrobě pornografie (§ 193), a týrání svěřené osoby (§ 198). To znamená, že ani **znásilnění**, ani **pohlavní zneužívání** zde uvedeno není, proto se **na tyto činy oznamovací povinnost nevztahuje a právní předpis vyšší právní síly zavazuje k mlčenlivosti**.

Zcela jiná situace je, když se jedná o **nepřekážení trestného činu**. Podle **§ 367** je ten, kdo se hodnověrným způsobem dozví, že jiný připravuje nebo páchá trestný čin vraždy (§ 140), zabití (§ 141), těžkého ublížení na zdraví (§ 145), mučení a nelidského a krutého zacházení (§ 149), ... zbavení osobní svobody (§ 170), **znásilnění (§ 185), pohlavního zneužití (§ 187), zneužití dítěte k výrobě pornografie (§ 193), týrání svěřené osoby (§ 198)** a takový trestný čin neoznámí bez odkladu státnímu zástupci nebo policejnímu orgánu, bude potrestán odnětím svobody až na 3 roky.

Doporučený postup zdravotníků upravuje také **Metodický pokyn Ministerstva zdravotnictví pro postup lékařů při poskytování zdravotní péče osobám ohroženým domácím násilím [7]**, součástí kterého je také

tiskopis Dokumentace případů domácího násilí, která je přílohou lékařské zprávy a umožňuje graficky zakreslit zranění na jednotlivých částech těla oběti při prvním kontaktu s pacientem. Mezi **známky podezření na ohroženou osobu** patří zejména: vícečetná poranění, zvláště hlavy, obličeje a krku, jakékoli poranění ženy během těhotenství, zvláště zranění břicha a prsou. Dále zde patří četná obranná poranění, delší časový úsek mezi vznikem poranění a vyhledáním zdravotní péče, neuspokojivá vysvětlení vzniku poranění a opakovaná poranění v anamnéze apod. S ohroženou osobou není vhodné hovořit v přítomnosti jiných osob, zejména partnerů či příbuzných ohrožené osoby. Vyšetřující lékař by měl cíleně zaměřit dotazy zejména na zjištění okolností vzniku poranění nebo obtíží včetně přesných časových údajů a potvrdit nebo vyloučit znásilnění. Osobě ohrožené by měly být předány kontakty na příslušné organizace dle přílohy a vždy je doporučeno kontrolní vyšetření zdravotního stavu. **Záznam do zdravotnické dokumentace je velmi důležitý a slouží jako důkaz** při projednávání případu u orgánů činných v trestním řízení. Dle § 114, Zákona o trestním řízení soudním (trestní řád) je prohlídce těla povinen se podrobit každý, je-li nezbytně nutné zjistit, zda jsou na jeho těle stopy nebo následky trestného činu. Zprávu lze bez obav poskytnout policii ČR, neboť souhlas je dán oznámením trestného činu. Posouzení intaktnosti hymenu by se mělo řídit dle Věstníku MZ z října 1997 [8].

Závěr

Sexuální traumata zasahují do psychiky hlouběji, než si kdokoli dokáže představit. Statistiky o znásilnění zaznamenávají pouze zlomek reality. Ohlášení sexuálního zneužití sice může vést k potrestání viníka, ale pro zneužitou ženu chybí pomoc, kterou potřebuje. Oběti znásilnění tak často žijí s psychickými následky celý život, i když se jim je daří vědomě potlačit. Oběti znásilnění i zneužití tak zpravidla žijí navenek docela normálním životem. Často je však pronásledují noční můry, problémy ve vztahu, deprese, snížené sebevědomí a sebeúcta. Dlouhodobé dopady vedou často k narušení partnerských vztahů, a to buď ve formě averze k sexu a sexuální askezi, nebo paradoxně k „přebití traumatu“, což vede k předčasné sexualizaci, tendenci k promiskuitnímu chování, k náhodným pohlavním stykům, ke komerčnímu sexu a vůbec k patologii v sexuálním chování. Ženy vnímají znásilnění jako existenciální ohrožení života.

Zákon číslo 45/2013 Sb. o obětech trestných činů deklaruje **právo oběti na peněžitou pomoc od státu**. Jde v podstatě o náhradu škody, kterou si následně stát bude vymáhat na pachateli trestného činu. Tato peněžité pomoc se však týká jen trestných činů, jimiž bylo oběti ublíženo na zdraví nebo byla způsobena smrt a dále oběti trestných činů proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti a dítěte, které bylo obětí trestného činu týrání svěřené osoby. Výše peněžité pomoci se pohybuje v závislosti na typu oběti a jejich potřeb od 10 000 Kč do 200 000 Kč, psychické důsledky však

nelze žádnou finanční pomocí vzít zpět. Oběti trestné činnosti bude stát podporovat i prostřednictvím nestátních subjektů. Těmto nestátním subjektům, které musejí být po splnění zákonných podmínek akreditovány u ministerstva spravedlnosti, bude stát poskytovat dotace na jejich činnost. Tyto subjekty by za to měly bezplatně poskytovat nejen právní poradenství obětem, ale i další pomoc, např. psychologickou a sociální.

Každý, kdo se setká s obětí znásilnění, nebo pohlavního zneužívání by měl mít citlivý, empatický a nezužatý přístup a poskytnout kontakt na odborné psychologické organizace a nestátní subjekty, které se věnují této problematice, např. (Persefona, tel. +420 737 834 345, ProFem, tel. +420 608 222 277 nebo BKB, tel. + 116 006), případně krizová centra a fondy ohrožených dětí v daném kraji.

Zpracováno v rámci projektu „Z labyrintu násilí“ ve spolupráci s organizací Persefona z.s. Více informací naleznete na www.persefona.cz

Z labyrintu násilí

Projekt podpořila Nadace Open Society Fund Praha z programu Dejme (že)nám šanci, který je financován z Norských fondů.

Literatura (citovaná i použitá a elektronické zdroje)

1. Trestní zákoník. Sbirka zákonů č. 40/2009 Sb. Dostupné z WWW: <http://www.sbcz.cz/cgi-bin/khm.cgi?typ=1&page=khq:SB2009/040A9A18_026.HTM&soubor=SBIRK* ZAKON* 40/2009* SB* &platne=4&druh=0&oblastv=6&indexcis=1>.
2. Zákon o obětech trestných činů. Sbirka zákonů č. 45/2013 Sb. Dostupné z WWW: <http://www.sbcz.cz/cgi-bin/khm.cgi?typ=1&page=khq:SB2013/045B3A02_002.HTM&soubor=ZAKON* CÍSL* 45/2013* SB* OBET* TRESTN* CİN* &platne=4&druh=0&oblastv=6&indexcis=1>.
3. Kovář P a kol. Sexuální agrese. Maxdorf: Praha 2008. ISBN 987-80-7345-161-5.
4. Listina základních práv a svobod. Článek 7 a 10. Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb. Dostupné z WWW: <<http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>>.
5. Zákon o zdravotních službách, povinnost mlčenlivosti. Sbirka zákonů č. 372/2011 Sb, §51. <<https://portal.gov.cz/app/zakony/zakon.jsp?page=0&nr=372-2F2011&rpp=15#seznam>>.
6. Zákon o ochraně osobních údajů. Sbirka zákonů č. 101/2000 Sb. <<https://portal.gov.cz/app/zakony/zakon.jsp?page=0&nr=101-2F2000&rpp=15#seznam>>.
7. Věstník MZ. Částka 6, z 28. listopadu 2008. Dostupné z WWW: <http://www.mzcr.cz/Legislativa/obsah/2008_1774_11.html>.
8. Věstníku MZ. Částka 9, z října 1997. Forenzní vyšetření zevních rodidel a hymenu.
9. Šárka Blatníková Š, Faridová P, Zeman P. Násilná sexuální kriminalita – téma pro experty i veřejnost. Institut pro kriminologii a sociální prevenci, ediční řada Studie: Praha 2014. ISBN 978-80-7338-143-1. Dostupné i z WWW: <<http://www.ok.cz/iksp/docs/418.pdf>>.
10. Martinková M, Slavětinský V, Vlach J. Vybrané problémy z oblasti domácího násilí v ČR. Institut pro kriminologii a sociální prevenci,

ediční řada Studie: Praha 2014. ISBN 978-80-7338-139-4. Dostupné i z WWW; <<http://www.ok.cz/iksp/docs/414.pdf>>.

<<http://www.persefona.cz>>.

<<http://www.bkb.cz>>.

<<http://www.centrumelektra.cz>>.

Doručeno do redakce 6. 9. 2015

doc. MUDr. Peter Koliba, CSc.

✉ **koliba@gynartis.cz**

Gynekologická ambulance Gynartis, s.r.o.

www.gynartis.cz